

NOVE DIMENZIJE OČETOVSTVA

NEW DIMENSIONS OF FATHERHOOD

405

Peter Steničnik, *univ. dipl. soc. ped., univ. dipl. soc. del.*

Mladinski dom Jarše, Jarška cesta 44, Ljubljana

peter@mdj.si

POVZETEK

V članku raziskujem spremembe v vlogi očeta v zahodni kulturi, pri čemer analiziram razvoj, pomen in vsebino očetovstva v zadnjih 200 letih. Moj namen je osvetliti razsežnosti očetovstva v današnjem družinskem življenju, poiskati razloge za spremembe v doživljanju identitete moškega ter nakazati možnosti za odgovorno (kakovostno) izpolnjevanje starševstva. Osrednja nit oziroma predmet proučevanja je torej današnja podoba in identiteta očeta ter očetovstva z vidika sodobnih avtorjev.

Moje namere se ustavijo zgolj pri poskusu emancipacije očetovstva in razširitev starševske vloge moškega v prepričanju, da s tem pridobi vsak član družine in družba na splošno. Izhajam iz predpostavk, da imata oba spola enake zmožnosti za starševstvo, da sta oče in njegovo očetovanje pomembna ter da je odgovorno očetovstvo zaveza osebno-stno zrelega očeta.

V članku proučujem fenomen oblikovanja roditeljske identitete kot psihosocialnega procesa posameznika v okoliščinah postmoderne družbe, ki jo zaznamujejo pluralizacija življenjskih stilov, vrednot in izbire. Posvečam se razlogom in tudi značilnostim ideologije novega očetovstva, po kateri je oče aktivno vključen v vse ravni družinskega življenja. Polemiziram pa tudi, kako poteka socializacija moškega v vlogi očeta, kako se današnji moški zavedajo svojega pomena v starševski vlogi ter katere so prednosti ,novoočetovske zavzetosti‘.

KLJUČNE BESEDE: *očetovstvo, starševstvo, identiteta očeta, ,novi oče‘, odsotni oče.*

ABSTRACT

In this article I explore the changes the role of the father has undergone in Western culture, whereby I analyze the development, significance and features of fatherhood over the past two hundred years. My goal was to highlight the scope of fatherhood in contemporary family life, to find the reasons for changes in the experiencing of male identity, and to outline the possibilities for responsible (high quality) parenting.

The principal object of my investigation is today's image and identity of the father and of fatherhood as presented by contemporary authors. My intentions were limited to the attempt to emancipate fatherhood and expand the man's parenting role in the belief that this benefits each family member as well as society in general. I set out from the premises that both genders have equal capacities for parenting, that the father and fathering are important and that committing to responsible fatherhood requires personal maturity.

The article examines the formation of an individual's parental identity as a psycho-social process unfolding under the social conditions of postmodernity typified by the pluralization of lifestyles, values and choice. It focuses on the reasons for and characteristics of the so called 'new

fatherhood' ideology, according to which the father is actively involved in every aspect of family life. It also discusses the process of socialization of the man as father, the perception today's men hold of their parental role, and the advantages of the new concepts of fatherhood.

KEYWORDS: *fatherhood, parenthood, identity of the father, 'new father', absent father.*

UVOD

„Ni težko postati oče, mnogo težje je biti oče.“

(Wilhelm Busch)

Dejstvo, da se družinsko življenje spreminja, je povezano s spremembami v družbenem in kulturnem okolju, v katero smo vpeti z različnimi družbenimi vlogami in poslanstvi. In če se spreminja družina, kakšni so potem na novo vzpostavljeni razmerja, odnosi, komunikacija ter vloge znotraj družine oziroma med njenimi člani?

Prehod iz partnerstva v starševstvo je za večino moških in žensk srečen dogodek, hkrati pa tudi dramatična sprememba, ki je nemalokrat stresna in za nekatere potencialno krizna. Utrujenost, zaskrbljenost, pomanjkanje prostega časa in časa za partnerstvo, omejeni stiki s prijatelji idr. so lahko slabe strani starševstva, ki preizkušajo trdnost v vlogi starša in stabilnost partnerstva.

S prihodom novega družinskega člana se spremenijo dotedanje vloge; vsi družinski člani prevzamejo nove in preoblikujejo stare vloge.

„Materinska ljubezen, neizpodbitna in absolutna vrednota, je snov premnogih umetniških stvaritev. To čaščenje matere, ki se je močno vraslo v človekovo podzavest, usmerja njegovo doživljanje družine, dogajanje in odnose v njej. Ob tem pa zmotno in po krivici potiska v senco pomen odnosa med očetom in otrokom.“ (Žmuc-Tomori, 1988, str. 5.)

Če je (bila nekoč) ženska identiteta zgrajena na materinstvu, ali je (bila) moška na očetovstvu? Kakšno starševstvo se pričakuje

danes od očeta? Kakšen je pomen očetovstva za samega očeta? Ali so nega, skrb in vzgoja porazdeljeni enakomerno med starša in ali spol starša igra pri tem kakšno vlogo? Kako doživljajo svojo vlogo očetje danes v primerjavi s svojimi očetmi? Vsa ta vprašanja nakazujejo na velike spremembe v konceptu sodobnega očetovstva oziroma očetovanja, ki smo jim priča v postmodernem družinskem življenju.

FENOMEN RODITELJSKE IDENTITETE

V življenju se nenehno sprašujemo, kdo smo, komu pripadamo, kaj je smisel našega bivanja, k čemu stremimo, v čem smo dobri ipd. Odgovori na ta vprašanja nam dajo podobo o nas. Identiteta je odgovor na vprašanje, kdo smo, ter se kaže v naših vrednotah, stališčih, čustvenem doživljanju in vedenju.

Musek uvrsti med najpomembnejše sestavine človekove samopodobe tiste identitete, ki „... zadevajo najpomembnejše vloge ter identifikacije v življenju posameznika – spolna identiteta, generacijska identiteta, **družinska identiteta**, poklicna identiteta, narodnostna identiteta.“ (Musek, 1995, str. 46, poudaril P. S.)

Identiteta je torej proces iskanja samega sebe na različnih življenjskih področjih na podlagi doživljanja izkušenj. Eno izmed teh področij je tudi družinsko področje.

V postmoderni družbi vplivajo na oblikovanje življenjske kariere posameznika povečana mobilnost, procesi globalizacije, individualizacija življenja idr., zato danes govorimo o pluralnosti človekove identitete, pri čemer mislimo na prisotnost več individualno določenih in začasnih (glede na uporabnost) perspektiv, socialnih vlog in stilov pri posamezniku (Nastran Ule, 2000b). Identiteto roditelja moramo torej razumeti kot samo eno izmed identitet človeka.

Fenomen identitete staršev je hkrati proces in stanje identifikacije posameznika s svojo družinsko vlogo, zato je identiteta proces, ki zahteva kontinuiteto in konsistentnost razvoja, na podlagi tega pa se oblikuje njena tradicija. Rennerjeva (1998) ugotavlja, da danes nobena socialna identiteta ni več fiksna in dana

za zmeraj. Prisotnost identitete tako ni končni dosežek, temveč bolj dosežek v nastajanju, kar pomeni, da (starševska) identiteta ni statična in nespremenljiva.

Identiteta je psihosocialni proces oblikovanja predstav, ki jih posameznik v interakciji z okoljem in pod njegovim vplivom vzpostavlja do sebe in drugih. Trdimo lahko, da so identitete danes bolj spremenljive kot v preteklosti in so postale vseživljenjski projekt, ki zahteva veliko refleksije in odločanja. V intenzivnem iskanju identitetnih sidrišč je očetovstvo pomembno in odgovorno področje za odraslega moškega, ki po mojem mnenju lahko vidi v tej odločitvi oziroma možnosti ne oviro, ampak novo stopnjo in izziv pri iskanju sebe ter hkrati samouresničitev.

IDENTITETA ISKANJA V POSTMODERNI

Odločanje mladih za ustvarjanje družine je še posebej oteženo in zapleteno, ker, kot ugotavlja Zavrlova (2002), ostajajo mladi na ravni adolescence veliko predolgo in se jim ne mudi odrasti. „*Globoko v sebi si (mladi, op. a.) želijo, da bi lahko večno živeli tako, da bi odlagali končno odločitev za oblikovanje lastne družine. Zato nočejo prevzeti odrasle identitete, kajti ne želijo se obvezati tradicionalnim karieram in življenjskim stilom. Mladi želijo odrasti le malo, pozneje ali nikoli.*“ (Ule in Kuhar, 2003, str. 113.) To bi lahko poimenovali ‚sindrom Petra Pana‘ oziroma kar ‚generacija Petra Pana‘, ki noče odrasti in se postarati ter želi večno živeti v svetu brez omejitev in odgovornosti. Ali to kaže na to, da je danes nenadoma v krizi identitete odraslost, in ne več (samo) mladost? Starševstvo ni več samoumevna in naravna nadgradnja partnerske zveze v življenjskem poteku dveh mladih odraslih ljudi. Ali je odločitev za starševstvo tudi vprašanje kompatibilnosti z želenim življenjskim stilom? Ali pomeni odločitev za starševstvo tudi odločitev za vstop v odraslost?

Zavrlova (1999) meni, da mladi odlašajo s starševstvom, ker to doživljajo kot prezgodnjo (za)vezanost oziroma oviro pri osebnem iskanju identitete in samouresničitvi. Če za mlade ženske pomeni

starševstvo prekinitev njihove poklicne poti, pa mladi moški s tem doživljajo konec mladostništva in kontinuiteto v njihovi poklicni poti.

Po podatkih raziskave Mladina 2000 (Rener, 2002) kar 90,5 % anketiranih mladih izjavlja, da je družinsko življenje zanje zelo oziroma dokaj pomembno, a v nasprotju s prejšnjimi generacijami oblikovanje lastne družine predstavljajo na poznejša leta ter dajejo prednost izobraževanju, karieri, prostemu času in osebno-stnemu razvoju. Tudi Švabova (2001) meni, da prihaja v življenjskih potekih posameznikov do sprememb v prioritetah in tako ocenjuje, da materinstvo ni več ekskluzivna ženska identiteta ter da ideologija obveznega materinstva izgublja pomembnost. Demografski podatki zadnjih let jasno kažejo, da se odločitev za starševstvo odlašajo na poznejša leta (povprečna starost očeta ob rojstvu prvorojenca je 33 let).

RAZVIJANJE IN SPREMINJANJE OČETOVSKÉ IDENTITETE

„Zametki razvoja očetovske identitete se pojavijo že v času nosečnosti, zlasti če partner aktivno spremlja nosečnost (spremlja partnerko na ginekološke preglede, prebira literaturo, se pogovarja s partnerko).“
(Švab, 2006, str. 75.)

Identiteta očetovstva se torej začne razvijati že pred rojstvom otroka v interakciji z vzpostavljanjem materinske identitete pri partnerici. Po Brajši (1987) tako očete osiromašimo in okrnimo njihovo očetovstvo, če jih izključimo iz ,nošenja' in ,rojevanja', saj vidi Brajša očeta kot sestavni del ,socialne maternice', ki ne nastopi šele z otrokovim rojstvom, ampak se začne že s spočetjem. Pri tem misli, da bodoči oče ni zavezan samo k zagotavljanju materialnih in finančnih možnosti za neoviran potek nosečnosti, poroda in nege dojenčka, ampak tudi, da svojo partnerico psihološko, čustveno podpira, s čimer že aktivno in neposredno ustvarja ustrezno ,socialno maternico' za čustveni in socialni razvoj otroka. V ,socialni maternici', ki je ključna za psihološko in socialno rojstvo otroka, je oče enakopraven in enako pomemben starševski partner kot mati.

Švabova (2006) je s sodelavci naredila raziskavo o pojavu novega očetovstva pri nas, v kateri je velika večina očetov potrdila svoje sodelovanje pri večini aktivnostih, povezanih z otrokom, v času partneričine nosečnosti. Njihova udeležba je bila izrazita v aktivnostih, kot so: priprava prostora za novorojenčka, udeležba na ultrazvočnih preiskavah ter na tečajih za starše. Zavrlova (1999) dodaja, da ima lahko oče pomembno vlogo tudi pri pripravi starejšega otroka na prihod novega družinskega člana.

Nosečnost ni več izkušnja, rezervirana samo za ženske, ampak je v njej prostor tudi za aktivno sodelovanje moških, ki ne samo da nudijo potrebno podporo in pomoč partnerici, ampak se v tem obdobju postopoma v procesu oblikovanja starševske identitete pripravljajo na novo družinsko vlogo. Prav tako lahko oče odigra pomembno vlogo pri pripravi starejšega otroka na prihod novega družinskega člana.

Pomembno vprašanje je, kako moški razvijajo dojemanje svoje očetovske identitete. Musek (1997) meni, da je spreminjanje in prilagajanje socialnih vlog ter identitet posameznika nekaj, kar je nujno potrebno, sicer ne bi mogli biti kos zelo različnim in spremenljivim situacijam, v katerih se znajdemo.

Različni očetje različno izvajajo svojo starševsko vlogo, zato Nastran Uletova (2000a) meni, da je identiteta v vlogi vedno tudi osebno specifična. Variacije v praksi izvajanja očetovstva izhajajo iz posameznikovega osebnega definiranja oziroma interpretiranja očetovske vloge, s čimer vsak oče da osebni pečat svoji sicer tudi družbeno zasnovani vlogi.

Vsak moški si oblikuje idealizirano predstavo o sebi kot očetu, h katere realizaciji v vsakdanjem družinskem življenju tudi teži. Od tega, kakšen je razkorak med dejansko in idealizirano očetovsko predstavo, je odvisno zadovoljstvo z vlogo očeta in v njej. *„Doživljanje in zadovoljstvo z vlogo matere ali očeta pomembno oblikuje odnos in ravnanje z otroki.“* (Poljšak Škraban, 2001, str. 415.)

Poljšak Škrabanova (prav tam) meni, da si roditelj razvija, utrjuje oziroma spreminja roditeljsko identiteto prek pojmovanj in pomenov, povezanih s svojim specifičnim položajem, ki si ga oblikuje s ‚pomembnimi drugimi‘, s katerimi je vpet v neki kulturno-družbeni prostor. Identiteta očeta je torej socialno konstruirana

skozi interakcije in se razvija, nadgrajuje sorazmerno z izkušnjo očetovstva, pri čemer simbolični interakcionizem poudarja zlasti velik pomen interakcije s ,pomembnimi drugimi‘.

Veščin, znanja in ravnanja v starševski vlogi se ne da naučiti naenkrat in enkrat za zmeraj; je učni proces, ki se ga usvaja postopoma ter v interakciji s partnerjem in otrokom.

Razvoj generativnosti kot odgovor na materinski versus očetovski instinkt

„Če bi bil odnos mati – otrok res naraven in ne družben, potem bi moral biti definiran z živalskim instinktom in ne z ljubeznijo“, pravi Oliver (1997, v Švab, 2001, str. 96), ko govori o ljubezni kot atributu materinskega delovanja. Materinska vloga ni naravna v smislu živalskosti in nagonosti, ampak je družbeno definirana.

Zavrlova (1999) navaja izsledke raziskav o enostarševskih družinah, kjer za otroke skrbijo očetje, pa tudi o družinah z obema od staršev, kjer so za skrb in nego v največji meri odgovorni očetje. Izsledki so pokazali, da so očetje sposobni celovite (tako fizične kot emocionalne) skrbi za otroke, pri čemer posedujejo potencial za instrumentalne in ekspresivne vloge. Podobno meni tudi Žmuc-Tomorijeva (1988), ki pravi, da oče ni nič manj sposoben za nego in skrb za otroka zgolj, ker je moški, in če je manj vpleten v ta opravila, to ni zaradi bioloških razlogov, ampak zaradi družbeno naučene vloge ter tudi osebnostnih lastnosti in meril, po katerih doživlja svoje očetovstvo.

Ali obstaja materinski in očetovski čut? *„Materinski čut, če je čut, bi moral biti vedno prisoten ne glede na okoliščine“,* meni Kapor Stanulovičeva (1985, str. 61). Antropološka raziskovanja, ki jih v svoji knjigi navaja Žmuc-Tomorijeva (1988), porajajo dvom o univerzalnem in prirojenem čutu za starševstvo, čeprav je res, da spreminjeno delovanje hormonov v nosečnosti in ob porodu sprožijo pri ženskah nekatera emocionalna doživljanja. Pa vendarle, odnos med starši in otrokom ni zaznamovan z biološkimi dovzetnostmi, temveč je med drugim družbeno oziroma kulturno pogojen. Izkušnje iz vsakdanjega življenja pa tudi mediji nam pravijo, da niso vsi otroci deležni brezpogojne ljubezni svoje matere in očeta ter da zanemarjanja in zlorabe otrok, ki jih povzročijo starši, pričajo,

da ne moremo govoriti o samoumevnosti doživljanja starševske odgovornosti.

Poljšak Škrabanova (2001) poudarja, da se odgovorno očetovstvo ne razvije samo po sebi, temveč je pri izgradnji, sprejemanju in zavezi za očetovstvo pomembna zavestna odločitev za prevzemanje skrbi in odgovornosti za potomce. Svojo premiso avtorica izpelje iz Eriksonove razvojne teorije psihosocialnega razvoja, kjer je za razumevanje vloge starševstva pomembna stopnja generativnosti. V tem razvojnem obdobju, ki ga Erikson umesti med 25. in 40. letom starosti, se zanimanje posameznika usmeri na oblikovanje družine, vzgojo/socializacijo otrok in tudi v produktivnost pri poklicnem delu. Generativnost se kaže v želji po biti koristen sebi in širšemu socialnemu okolju. Gre za fazo v življenju odraslega, ko se naslednji generaciji preda tisto, kar je nekdo prejel kot otrok od svojih staršev. Izid tega obdobja je, da posameznik ali napreduje v življenju (družini, poklicu, prostem času, socialnih stikih) in oblikuje občutje ustvarjalnosti (generativnosti) in napredka ali pa ob neuspehih pridobi občutje, da stagnira.

Tudi Levinsonov (1978, v Musek, 1995) model vseživljenjskega razvoja govori o življenjskem obdobju med 33. in 40. letom kot o času za ustalitev, 'zasidranje', ko si posameznik ustvari stabilno življenjsko strukturo; ustvari si stabilne odnose v družini in položaj v družbi.

Na izjemno priložnost v osebnotnem razvoju moškega v vlogi očeta opozarja tudi Parke (1996): *„Biti oče lahko spremeni način, kako moški doživljajo sebe. Očetovstvo pogosto pomaga moškim, da si določijo svoje vrednote in postavijo prioritete. Lahko se zviša njihova samozavest, če so v tej vlogi uspešni, ali pa postanejo nezadovoljni in depresivni, ko trčijo ob svoje omejitve in šibkosti.“* (prav tam, str. 15.)

Sklenemo lahko, da je razvojno gledano identiteta staršev ena izmed najpomembnejših identitet posameznika v obdobju generativnosti oziroma zasidranja. Z vidika teorij razvoja v odraslosti je tako v obdobju med 25. in 40. letom izbira vloge staršev oziroma prioriteta pred drugimi socialnimi vlogami zaželen, pričakovana in potrebna. Odrasli lahko skozi odnos z otrokom izkoristi priložnost tudi za spoznavanje samega sebe. Moški

postane biološki oče, ko se mu rodi otrok, v generativnem smislu pa postane oče šele s svojo skrbjo, nego in vzgojo otroka. Prvi vidik je biološko dejstvo, drugi pa odločitev in se izraža v čustvenem medosebnem odnosu.

KULTURNI MODELI OČETOVSTVA V ZADNJIH DVEH STOLETJIH

Arandell (1997, v Švab, 2001) postavlja tezo, da je očetovstvo zamrlo v viktorijanskem obdobju, ko so se moški začeli angažirati v zunanjem, javnem svetu, zaradi česar se je njihova identiteta gradila na javni aktivnosti. Čeprav so bili hkrati družbeno 'opravičeni' od participacije v družinskem življenju, pa so kljub temu vzdrževali absolutno avtoriteto nad vsemi družinskimi člani. Družbena podoba moškega v 19. stoletju torej temelji na njegovi pomembnosti, veljavi v javni sferi, v okviru družine pa mu je dodeljena vloga preskrbovalca družine (breadwinnerja) in predstavnika družine navzven, v javnosti. Lahko bi rekli, da je bilo očetovstvo v tistem času družbeno prezrta identiteta moškega. Oče je bil suveren patriarh oziroma gospodar družinskega imetja in življenja – ukazoval je ženi, otrokom in se pri tem zgledoval po svojem očetu in dedku ter bil odgovoren za dobro in zlo svojih družinskih članov.

Na splošno avtorji (Pleck, 1993; Lamb, 1997, v Zavrl, 1999; Renner, 2007) govorijo o štirih obdobjih oziroma kulturah očetovstva v zadnjih dvesto letih, in sicer:

1. oče kot avtoritativen moralni in verski pedagog (18. in zgodnje 19. stol.)
2. oče kot distanciran preskrbovalec družine (druga pol. 19. stol. in sredina 20. stol.)
3. oče kot vzor za ponotranjenje spolne vloge (od 1940 do 1965)
4. oče, ki neguje in skrbi za otroke in je hkrati zaposlen (od poznih 1960 do danes)

Zgodovinska analiza kaže velike spremembe v doživljanju in manifestaciji očetove vloge. Razen v drugem obdobju je v preostalih oče definiran kot (fizično, socialno in emocionalno) prisoten v družini. Model očetovstva se je skozi zgodovino torej gibal od moralnega učitelja kot klasične patriarhalne avtoritete do hranilca družine in naprej do vzornika za razvoj spolne vzgoje ter na koncu do t. i. novega očeta, ki je zavzet za nego in vzgojo svojih otrok. Iz te periodizacije razvoja lahko zaznamo postopno upadanje absolutne avtoritete očeta. Do četrtega obdobja je prevladovala ideološko monolitna podoba moškega – očeta, ki je bil fizično pogosto odsoten od doma, a močno zavezan k materialni in skozi čas vse bolj tudi ‚psihološki‘ skrbi za družino. V zadnjem obdobju, ki sega vse do danes, pa so vrednost, pomen in vloga očeta usmerjeni k negi in skrbi za otroke oziroma za družino. Raziskovalci ugotavljajo, da danes očetje nimajo več enodimenzionalne vloge kot nekoč, temveč igrajo številne pomembne vloge – prijateljev, partnerjev, zaščitnikov, hranilcev družine, učiteljev, moralnih vodnikov idr.

„Tako kot je bila vloga žensk v javnosti nepomembna za tradicionalno zgodovino, je bilo zasebno življenje moških spregledano s strani tradicionalnih družinskih raziskav“, meni Björnbergova (1992, v Zavrl, 1999, str. 19) Tako se pojavijo prve razprave o očetovi vlogi šele v petdesetih letih, prve sistematične raziskave o očetovstvu in njegovih vplivih na posamezne družinske člane pa v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Očetova vloga je postala zanimiva za raziskovalce šele, ko je začel usihati njegov vpliv v družini, kar je bila posledica prezaposlenosti oziroma odsotnosti iz družinskega življenja. Zmanjšan vpliv očeta pa se je kazal tudi na njegovi zmanjšani avtoriteti znotraj družine.

Rennerjeva (1993) ugotavlja, da je avtoriteta od vseh atributov očetovstva že od nekdaj najbolj opredeljevala očetovski položaj v družini. Avtoriteta je bila družbeno legitimna in privilegij, ki je izhajal iz pravnega in ekonomskega položaja, moči očeta ter kot posledica višjega vrednotenja njegovih družinskih funkcij.

Parsons (1956, v Renner, 1993) je očetovo vlogo v modernosti opredelil (v patriarhalnem in tradicionalnem duhu) kot

instrumentalno vlogo, saj naj bi očetovo poslanstvo temeljilo na preživetju družine, zagotavljanju njenega ekonomskega in socialnega statusa ter učenju otrok o socialnih razmerjih v zunanjem svetu. Komplementarno k tej vlogi je definiral materino ekspresivno vlogo, ki se nanaša na skrb za družinsko čustveno klimo in vsakdanje potrebe njenih članov. Čačinovič Vogrinčičeva (1992) se ob taki strogi delitvi starševskih vlog sprašuje, ali so v moderni veljale za družino oziroma za otroka bolj ogrožajoče čustveno hladne matere kot očetje s temi atributi, družino pa naj bi potemtakem ogrožal tudi oče, ki ni mogel uresničevati svoje instrumentalne vloge. V obeh primerih naj bi bil ogrožen razvoj otroka istega spola, ker naj ne bi imel ustreznega modela za identifikacijo.

„Očetje niso bili pozabljeni po nesreči; bili so ignorirani, ker se je verjelo, da so manj pomembni kot matere pri vplivanju na razvoj otroka“, pojasnjuje Parke (1996, str. 6), zakaj očetje tako dolgo niso bili predmet znanstvenih raziskav.

Tudi Zavrlova (1999) ugotavlja, da je večina psihologov in sociologov v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja dvomila, da bi očetje lahko imeli pomembno vlogo pri oblikovanju izkušenj in razvoja svojih otrok, še posebej hčera. Ker je prevladovalo mnenje, da je mati ključni protagonist za socializacijo otrok in da je torej kakovostno izpolnjevanje materinskih dolžnosti ključno za otrokovo uspešnost na kognitivnem, emocionalnem in družbenem področju, strokovnjaki sploh niso preverjali kakovosti izpolnjevanja očetovskih dolžnosti. Čeprav so raziskovalci verjeli, da je očetov vpliv na otroke le obrobne pomena, pa so vendarle že zgodaj ocenili očetovo odsotnost kot škodljivo. Raziskave v sedemdesetih so tako predvsem spremljale vpliv očetove odsotnosti na razvoj spolne vloge, IQ, šolske dosežke, moralni razvoj in aspiracije otrok.

V osemdesetih letih 20. stoletja so začeli raziskovalci bolj vključevati očete v raziskave, ki so proučevale izkušnjo starševstva. Rezultati teh raziskav so pokazali, da očetje pomembno vplivajo na razvoj svojih otrok, da posedujejo potencial za sodelovanje. Prvič v zgodovini je začela stroka prepoznavati ‚nove‘, ‚moderne‘ oziroma ‚androgene‘ očete, ki so skrbni, senzitivni in uglašeni s

potrebami svojih otrok. V tem času pa so o radostih očetovstva in deljenega starševstva obveščali že ogласi, knjige, članki in televizijski programi (Zavrl, 1999).

Dilem o nujnosti očetove participacije pri vzgoji otrok ni več, ostaja samo vprašanje, kako si enakomerno porazdeliti starševske vloge, ki že dolgo niso več strogo ločene na spol. Razdelitev skrbi je postala ena izmed osrednjih vidikov pogajanj med očetom in materjo. Čeprav se razlike med vlogo očeta in matere zmanjšujejo in si mnogo očetov želi enako razdelitev skrbi za otroke, pa statistiki še naprej ugotavljajo, da očetje preživijo z otroki manj časa kot matere oziroma porabijo čas z otroki v drugačne namene kot matere.

V večini zahodnih družb in kultur patriarhalna tradicija izguiblja samoumevnost in moč. Tako se jasna razmejitev na vzgojnih področjih (starševski vlogi) moške in ženske odgovornosti burno spreminja, spreminja pa se tudi vloga moškega kot hranitelja družine. Norme, kaj pomeni biti dober oče, se spreminjajo skozi čas oziroma generacije očetov in s tem tudi kulturni modeli očetovanja. Torej ni čudno, da se današnji očetje počutijo negotove v svoji vlogi, saj jim modeli starševanja njihovih očetov ne morejo služiti več za zgled in se morajo znajti po svoje.

SODOBNE VIZIJE KONCEPTA MOŠKOSTI

Podoba ali koncept identitete sodobnega moškega vključuje visoke standarde na različnih področjih, npr. skrb za blaginjo svoje družine, ljubeč partner in oče svojih otrok, skrb za zdravstveno stanje (skrb za telesno kondicijo in videz; imperativ ‚zdravo je lepo‘), izobraženost, ozaveščenost (pazi na zdravo prehrano, reciklira odpadke), skrb za osebno rast idr.

Zavrlova (2002) meni, da sodobni moški iščejo več kot le mišice iz fitnesa in da je podoba t. i. novega moškega s poslušom za potrebe družine in pripravljenostjo za prevzemanje enakopravnega deleža pri varstvu in vzgoji otrok deležna odobravanja javnosti in stroke.

Različni avtorji (Švab, 2001; Zavrl, 1999; Frykman, 1996) ugotavljajo, da so bili očetje skozi večino 20. stoletja odsotni z doma ter so jih povezovali z njihovo zaposlitvijo in odgovornostjo za preživetje družine. Moškost, moška identiteta in očetovska vloga so bili tako osredotočeni na delo. *„Moškost se je merila s plačilnim čekom in veljala je predpostavka, da moški črpajo samospoštovanje z uveljavljanjem na delovnem mestu; najbolj pomembna moška aktivnost naj bi se dogajala zunaj družine, v lovu za plačo.“* (Zavrl, 1999, str. 116.)

Kako sta povezana delo in razumevanje očetovske vloge? Cohen (1993) meni, da so bila skozi vse 20. stoletje kulturna sporočila o podobi očeta predvsem usmerjena v „oče – tisti, ki preživlja družino“. Očetova povezava z družino je bila pretežno finančne narave – sinonim za dobrega očeta je bil dober hranilec družine in nasprotno. Celo v začetku 21. stoletja bolj alternativni in intimni očetovski stili niso popolnoma nadomestili te tradicionalne podobe oziroma uspeli postaviti pod vprašaj njenega položaja v kulturni nadvladi. Čeprav repertoar moške vloge ni več skoncentriran okoli zaposlitve, je še vedno prisotno zakoninjenost stališče, da noben moški ne more (p)ostati dober oče brez prihodkov. Očetov prihodek se še vedno razume kot nujen pogoj stabilnega očetovstva.

Poljšak Škrabanova (2001) pravi, da zavezanost k odgovornemu očetovstvu v praksi ni enopomenska – nekdo razume očetovstvo kot odgovornost za preživetje družine in bo več časa in truda namenil ustvarjanju materialnih dobrin kot drugi, ki razume svoj delež odgovornosti v neposredni skrbi, varstvu in preživljanju časa z otrokom. Čeprav sta oba tipa očetov zelo visoko zavezana svoji družinski vlogi, ju različno izvajata. Zavrl (1999) pojasnjuje, da dobijo po otrokovem rojstvu vse dejavnosti v okviru vedenja v moški vlogi, ki so se začele pred otrokovim rojstvom, kot je služenje denarja, nov pomen. Gre za redefiniranje vloge znotraj doživljanja starševskega koncepta.

Pleck (1993) opozarja na povezanost med doživljanjem očeta in njegovo percepcijo delovne identitete, ko določa dva dejavnika, kdaj se moški odločajo v prid več časa za družino:

- „dokler se ne zmanjšajo njihovi prihodki in ne oslabi njihova vloga in identiteta hranilca družine,
- dokler ne pride do očitkov nepredanosti poklicu ali bi bila s tem ogrožena njihova moškost“ (prav tam, str. 233).

Menim, da moški počasi spoznavajo, da delo in kariera ne prinašata toliko zadovoljstva, kot bi si ga želeli, in da se v njihovih družinah ponujajo boljše priložnosti za polnejše in kakovostnejše življenje.

Koncept moškosti, v okviru katerega se oblikuje tudi koncept novega očetovstva, vsebuje zaznavanje in izražanje čustev, odzivnost, senzitivnost. „Ker se moški torej ne morejo več zanesti na neposredne maskulinistične stile interakcije, so prisiljeni razviti bolj uglasjene in ekspresivne načine za vzpostavljanje odnosov. Lahko bi rekli, da skrb za otroke ponuja moškim relativno zanesljivo priložnost za raziskovanje novih načinov odnosov in za zmanjševanje razlik med spoloma.“ (Zavrl, 1999, str. 100.)

Izkušnjo očetovstva lahko razumemo tudi kot uresničenje želje po ‚resnično‘ moškem sebstvu oziroma kot dokaz sposobnosti in zmožnosti za večje izzive in odgovornosti znotraj koncepta družinskega moškega. Ne smemo pa spregledati, da zaradi pluralizacije življenjskih stilov tudi očetovska identiteta postaja vse prej kot homogena in monolitna.

Spoštovanje enakopravnosti med spoloma, enakomerna porazdelitev družinskih obveznosti in intimna vpletenost očeta v sferi vzgoje so torej kompatibilni z moškostjo. Moški so postali odprti za nove vizije moškosti, ki se oblikujejo med skrajnostma patriarhalnega in odsotnega očeta.

NOVE DIMENZIJE OČETOVSTVA

Očetovstvo je v zadnjih letih zelo aktualna tema v strokovni literaturi z družinsko tematiko. Nekateri govorijo o rojstvu novega očeta, drugi o ‚odsotnem očetu‘ in o krizi očetovstva, vendar pa je bolj verjetno, da je v krizi samo določena predstava, ideologija očetovstva in da smo priča preobrazbe očetov. Zanima nas, kako

se kažejo spremenjeni vzorci očetovanja in kateri so kulturni ideali očetovstva.

Vladajoča kultura neke družbe ponuja očetom cilje, pričakovanja in norme v vedenju, ki so zaželeni, sprejemljivi in podprti. Več ko bo v teh kulturnih sporočilih poudarkov, ki promovirajo očetovsko vpletenost v skrb za otroke, verjetneje je, da se bodo pojavile trajnejše spremembe v tej smeri. Mediji in strokovnjaki z različnih področij ponujajo različne poglede, večinoma pa se strinjajo, da je verzija očeta, vpetega v skrb za otroke, zaželena, če že ne nujna (Zavrl, 1999).

„Energija in čas, ki sta bila vložena v diskurz o spremenjenem očetovanju, sta zagotovo večja od izmerljivih pozitivnih posledic očetovske vpletenosti. Lik očeta se je dolgo zdel tako temeljito vpet, tako stalno prisoten, da pravzaprav ne gre pričakovati hitre spremembe.“ (Zavrl, 2002, st. 162.)

Kljub pogostosti oziroma vsakdanjosti se zdi, da je koncept očetovstva v praksi (bolj kot v teoriji) sam po sebi nejasen oziroma spremenljiv in odprt ter čedalje manj monoliten.

Vprašanji, ki se nam že takoj na začetku porajata, sta, koliko in kako je torej oče dejansko prisoten v družini. Švabova (2001) ugotavlja, da dajejo empirične raziskave na ti vprašanji različne odgovore: v iskanju kvantitete očetove prisotnosti so tako ugotovitve, ki govorijo v prid povečanju očetovske participacije, kot druge, ki kažejo na upad njegove prisotnosti v družini. V kontekstu očetovega kvalitativnega deleža v družinskem življenju (in delu!) pa lahko beremo o preboju novega očeta na vzgojnem področju, ki naj bi bil v primerjavi s svojim predhodnikom v moderni, t. i. breadwinnerjem (materialnim preskrbovalcem), bolj dovzeten in vključen v nego in vzgojo otrok ter gospodinjska opravila. Po drugi strani pa lahko tudi najdemo veliko napisanega o ‚odsotnemu očetu‘, s čimer se novega očeta označi za mit oziroma izziv, ki je daleč od vsakdanje realnosti, saj naj bi materam poleg redne zaposlitve še vedno ostajala (družbeno pričakovana) glavna skrb za otroke. Spet tretje študije pa so pokazale, da se očetje več in bolj intenzivno vključujejo, a le v določene vidike družinskega življenja, kar je ugotovila Čačinovič Vogrinčičeva (1993), ki je v letih 1976 in 1989 opravila raziskavi na temo družine in porazdelitve

starševskih vlog. Rezultati teh raziskav so pokazali, da je lik ali podoba ženske, žene in matere tak, da podpira ‚3 vogale‘ doma in da večinoma ne pričakuje pomoči od moža. „... žene pravijo, da najlažje prosijo za pomoč, kadar je potrebna otroku, in očetje sodijo, da največ prispevajo k delitvi dela s tem, da prevzamejo del skrbi za otroka. To pogosto pomeni, da je oče tisti, ki se z otroki igra, ki z njimi hodi na sprehode, v kino, ki jih uvaja v svoj šport in v del svojega prostega časa – ženi pa ostajajo rutinska opravila.“ (Čačinovič Vogrinčič, 1993, str. 28.) Naprej navaja avtorica, da naj bi se približno tretjina očetov ocenila, da so se družini in otroku umaknili v delo. Oče naj bi razumel koncept očetovstva kot igranje in druženje z otrokom (iskal svojo samoaktualizacijo v delu oziroma karieri?) in s tem izbral prijetnejši del starševstva, kar avtorica kritično opredeli kot pridruževanje generaciji otrok in prepuščanje starševstva materi. Cohen (1993) na podlagi svoje raziskave o doživljanju vloge očeta ugotavlja, da so za ugotovitve, kaj moški menijo o očetovstvu, veliko bolj uporabne kvalitativne analize njihovih lastnih opisov očetove izkušnje kot pa kvantitativne meritve časa, ki ga očetje posvetijo svojim otrokom.

Prednost kvaliteti pred kvantiteto odnosa postavlja tudi Žmuc-Tomorijeva (1988): „*Za oblikovanje otrokovega odnosa do staršev sta pomembnejša način in vsebina stikov z otrokom kot obseg ukvarjanja z njim.*“ (prav tam, str. 61.)

Več soglasja med različnimi avtorji je deležna ugotovitev, da v postmodernosti upada avtoriteta očeta, s tem pa tudi določeni monopoli in privilegiji. Razloge za to nekateri vidijo v množičnem zaposlovanju mater, s čimer očetje niso več edini preskrbovalci družine, če je bil to nekoč družbeno legitimen argument za njihovo superiornost v družini. Seveda so k eroziji absolutne družinske avtoritete očeta in premiku k vzajemnemu starševstvu prispevali tudi: emancipacija žensk, demokratizacija družbe, človekove pravice in sodobna družinska politika. Upadanje očetove avtoritete postaja očitno tudi zaradi vse večjega števila enostarševskih družin, kjer matere živijo same s svojimi otroki.

Švabova (2001) ugotavlja, da so bile v modernosti družinske vloge razdeljene po spolu in starosti in so bile med sabo tako izključujoče kot tudi komplementarne, medtem ko je za današnji

čas značilno, da se širi ideologija enakih možnosti za oba spola in je tako za oba spola značilno služenje kot skrb. Promovira se ideologija novega očetovstva, po kateri je oče aktivno vključen v vse ravni družinskega življenja in gre tako za obrat od kompleksnega modela starševstva k participativnemu modelu. Skrb in nega za otroka tako ni več ekskluzivna domena mater, ampak postaja čedalje bolj del skupne porazdelitve odgovornosti obeh staršev. Spremembe očetovskih prizadevanj gredo v smeri povečanega zaznavanja potrebe po participaciji pa tudi do dejanske participacije in njenega obsega, vendar *„kot očetje sami priznavajo, njihove partnerke še vedno prevzemajo poglavitni delež skrbi za otroke“* (Švab, 2006, str. 75).

Značilnost novega očetovstva je torej, da presega spolno delitev dela in zagovarja podobo nevtralnega starševstva, pri čemer se teži k enakomerni delitvi starševskih obveznosti in dolžnosti ali, kot pravi Joganova: *„Pod novim očetovstvom razumemo celoto tistih vlog (in delovanj), s katerimi se moški kot oče neposredno vključuje v vsa dela (od gospodinjskega, negovalnega, vzgojnega in emocionalnega), ki so nujna sestavina družinskega življenja.“* (Jogan, 2001, str. 183.)

Tradicionalni model očetovstva – breadwinnerja – danes v splošnem ni zaželen; oče, ki je pogosto odsoten od doma, velja danes za slabega očeta, češ da zanemarja otroka (izjeme so očetje, katerim je nuja, da si poiščejo dodatni vir zaslužka, da bi preživeli družino).

„Vizija vpletenega očeta ni, da se nauči spretnosti materinjenja, ampak v tem, da razvije spolne specifične prakse očetovanja, ki skozi etiko skrbi za druge vključujejo tudi spretnosti in dovzetnosti skrbi za druge, odpovedovanje oziroma vse tiste prakse, ki jih zahtevajo obveznosti in narava vsakdanjega družinskega življenja.“ (Švab, 2001, str. 131.) Švabova ugotavlja, da se novi očetje srečujejo z dilemo, kako očetovati, saj je ideologija novega očetovstva pomanjkljiva v tem, da ne zagotavlja socializacije v očetovstvo oziroma prakse očetovanja. Podobno razmišljata tudi Swedin (1996) in Zavrlava (1999), ko ugotavljata, da je pred očete postavljen izziv, kako izoblikovati svoj avtentični stil, ki ne bo v nasprotju z značilnostmi funkcioniranja sodobne družine in bi upošteval pravičen delež

pri vsakodnevni skrbi za otroke. Zavrlova (1999) še poudarja, da očetje pri oblikovanju tega stila oziroma vloge ne smejo zapostaviti svojih značilnih moških atributov.

Joganova (2001) meni, da sta nujni pogoj za uveljavljanje novega očetovstva njegova celovita zakonsko-normativna regulacija ter postopno vraščanje novega vzorca v zavest in vsakdanje življenje obeh spolov. Takšno očetovstvo bo čedalje bolj prisotno oziroma normativno, kolikor bolj bo navzoče v medijih, na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja, v političnem odločanju, na trgu delovne sile itd.

Na prakse očetovanja in starševanja vplivajo različni dejavniki, mednje Švabova (2008) uvršča: družbeni kontekst, kulturne ideologije pa tudi lastna, partnerkina pričakovanja in izkušnje, družinski odnosi, starost, izobrazba, stabilnost zaposlitve, delovni pogoji v službi, razpoložljivost psiholoških, družbenih in ekonomskih virov itn.

Praksa novega očetovstva ne sme biti razumljena kot pomoč preobremenjenim materam oziroma kavalirska drža šibkejšemu spolu, temveč morajo biti motivi v dojemljanju enakopravnosti med spoloma in doživljanju sebe kot kompetentnega (otroku nenadomestljivega) enega od staršev.

SOCIALIZACIJA MOŠKEGA V VLOGO (NOVEGA) OČETA

Nekateri se sprašujejo, ali je vzgoja današnjih bolj senzitivnih očetov boljša oziroma daje boljše rezultate kot vzgoja prejšnjih generacij tradicionalnih očetov. Brajša pravi: *„Pogosto sem zavidal svojemu očetu, ki so mu bili prehranjeni vsi tisti ‚demokratični‘ razgovori s sinom, ki so mene kot očeta pogosto močno izčrpali. Nisem prepričan, ali sem boljši oče od njega, in to velja tudi za rezultate njegove in moje vzgoje otrok. Vsekakor je moje očetovstvo bolj zapleteno, kot je bilo njegovo, in mnogokrat tudi bolj naporno od njegovega.“* (Brajša, 1987, str. 68.)

Mladi moški so zaradi izkušnje s tradicionalnim modelom spolne socializacije in zaradi nekonsistentnosti v spolnih vlogah

danes pod udarom in nujno potrebujejo alternativne vzorce. Švabova (2002a) opaza, da pojav novega očetovstva ni neproblematičen in se ne kaže kot preprosto spreminjanje vlog oziroma linearno dogajanje, ampak kot polno nasprotij, napetosti in razpetosti med modernističnimi in novimi družbenimi zahtevami.

Veliko avtorjev vidi današnjega očeta kot dezorientiranega v svojem družinskem poslanstvu, saj takšna izkušnja, kot jo je imel z odnosom s svojim očetom, danes ni skladna z ideologijo novega očeta, hkrati pa se nima kje ali po kom zgledovati. V postmodernosti so pred očeta postavljene zahteve, pričakovanja po pristnejšem, intenzivnejšem očetovstvu, manjkajo pa mu izkušnje oziroma veščine in strategije za realizacijo tega.

Raziskave kažejo (Daly, 1995, v Poljšak Škraban, 2001), da očetje ne posnemajo modela očetovstva svojega očeta ali dedka, ker po navadi z njim niso zadovoljni, temveč združujejo različne slike modelov starševstva (tudi materinega in partneričinih staršev oziroma iz svoje lastne generacije), ki jih po svoje integrirajo. Zavrlava (1999) pravi, da jim hitre družbene spremembe to do neke mere onemogočajo, tudi če bi se moški odločali, da bodo posnemali lastnega očeta. Z razbitjem monolitnosti moških spolnih vlog mlade generacije očetov nujno potrebujejo alternativne vzorce očetovanja.

Bertaux in Delcroix (1992, v Zavrl, 1999) sta se izrazila tako: *„Resnica je, da največ moških ne ve, kaj pomeni biti oče ali kakšno vedenje zahteva ta vloga, zato se morajo tega naučiti. Pri tem jim pomagajo žena in otroci veliko bolj kot njihov oče.“* (prav tam, str. 221.)

Razvijanje sposobnosti in samozvesti učinkovitega starševstva je dolg proces, ki se začne že v otroštvu. Fantje v primerjavi z dekleti prejmejo le malo informacij o tem, kakšni naj bodo kot očetje. V obdobju pred očetovstvom se moški skoraj ničesar ne naučijo o tem, kar bodo pozneje potrebovali v svoji očetovski vlogi. Poleg izkušenj iz otroštva z vrstami vlog oblikujejo očetovstvo tudi odnosi, ki jih otroci razvijejo s svojim lastnim očetom in materjo. Na splošno imajo dečki manj priložnosti za učenje sposobnosti, ki zadevajo nego in skrb za otroke in so pomembne za očetovstvo v sodobni družbi, kot deklice. Tako smo danes priča

učenju učinkovitega očetovstva po principu ,izobraževanja na delu'. (Parke, 1996, str. 240.)

Ali bi bilo očetom lažje odgovoriti na izziv sodobnega očetovanja, če bi imeli na voljo izobraževalne programe, namenjene za sedanje generacije očetov? Izhajamo iz prepričanja, da je očetovstvo zahtevna življenjska vloga oziroma poslanstvo, in zakaj bi se torej za to vlogo učili zgolj iz lastnih napak? Pri nas takih izobraževanj praktično ni (če prezremo nekajurni tečaj za očete kot pogoj za prisotnost moških pri porodu). Tovrstna izobraževanja potekajo na Švedskem (Swedin, 1996) in tudi v ZDA, kjer imajo na voljo veliko različnih skupin za samopomoč očetom, ki želijo postati boljši očetje, npr. Promise Keepers, National Fatherhood Initiative (Giddens, 2001). Poleg tega obstajajo tudi programi za bodoče očete in tudi za tiste z odraslimi otroki in najstniki (Pre-Parent Programs, New-Parent Programs, Child-Rearing Programs). Čas, ko je moški najbolj dovzeten in motiviran za učenje starševskih veščin, je v obdobju partneričine nosečnosti in neposredno po rojstvu otroka, še piše Parke (1996).

Očetje se spreminjajo, še posebej če upoštevamo generacijske spremembe. Tako si danes očetje želijo biti bolj prisotni v vsakdanu svojega otroka in razvijati tesnejša razmerja z njim, kot so bili sami deležni v otroštvu s strani svojega očeta. Iz tega lahko sklepamo, da spremembe v odnosih med otroki in očeti pomenijo tudi spremenjeno vlogo očetov, in obratno.

KULTURNI MODELI SODOBNEGA OČETOVSTVA

Renerjeva opaza, da so trgovci in oglaševalska industrija že pred časom dojeli, da pomeni prodajanje stvari tudi prodajanje identitet: „... *nova podoba je lahko sinonim novega jaza in pot do nove identitete je pametno speljati v bližnje nakupovalno središče. Identitete in porabništvo so bili sicer vselej povezani, novosti pa moramo iskati v spremembah porabniških trgov.*“ (Rener, 1998, str. 14.) Na attribute novega očeta so se zelo hitro prilagodili proizvajalci otroške opreme in igrač, ki so začeli svoje proizvode snovati tako, da so

privlačni tudi za očete. Tako lahko npr. na igriščih in v parkih vidimo različne otroške vozičke, ki s svojo obliko in opremljenostjo spominjajo na dirkalnike ...

„Novo očetovstvo je v postmodernosti definirano predvsem z večjo vpletenostjo očetov v (nova) razmerja z otroki.“ (Švab, 2001, str. 125.)

Postmodernost je poleg ‚vpletenega očeta‘ na eni strani legitimirala na drugi strani kot normalen družbeni vzorec tudi ‚odsotnega očeta‘, ki postaja z naraščajočimi enostarševskimi družinami (v večini gre za matere z otroki) vse bolj razširjen. Izključenost očeta (‚očetovski primanjkljaj‘) iz družinske sfere lahko razumemo ne samo kot posledico fizične odsotnosti zaradi razveze zakonske zveze/partnerstva, smrti očeta, nezakonskega rojstva, zahtev dela, ampak tudi kot čustveno odsotnost oziroma odtujenost. Ali kot pravi Žmuc-Tomorijska: *„Očetova odsotnost ima različne vzroke: oče, ki ga ni, oče, ki noče, oče, ki ne zmore, oče, ki ne zna, oče, ki ne ve, oče, ki ne sme.“* (Žmuc-Tomori, 1988, str. 8.) Besede ‚odsoten‘, še dodaja avtorica, torej ni treba razumeti dobesedno, dovolj je že, da je oče, ki je sicer formalno član družine, veliko odsoten (npr. oče, ki živi v svojem svetu), zato ga bodo imeli otroci za odsotnega.

Coltrane (1996, v Zavrl, 1999) ugotavlja, da so v ZDA očetje paradoksalno hkrati bolj prisotni in bolj odsotni kot leta 1950, ker je skoraj toliko ‚izključenih‘ kot novih očetov.

Drugačnost v doživljanju očetovstva lahko razberemo tudi iz statističnih podatkov o prisotnosti očetov ob porodu svojih otrok, kar postaja čedalje pogostejša praksa. Zadnjih 20 let tako narašča trend prisotnosti očetov pri porodu in od leta 2006 dalje je več kot 70 % očetov navzočih ob rojstvu svojih otrok (Prisotnost očeta pri porodu, 2007).

Res je, da se večja trend prisotnosti očetov pri rojstvu otrok, ampak ali je to dejanski indikator zavzetosti in pripravljenosti očetov za sodelovanje pri negi in oskrbi otroka? Sam interpretiram prisotnost pri porodu bolj kot doživetje pomembne življenjske izkušnje, ki od moškega ne zahteva prav veliko sodelovanja in odrekanja. Gre bolj za enkratnost dogodka, ki se mu moški ne želi (več) odreči.

Zanimive podatke lahko najdemo na spletni strani Inštituta za varovanje zdravja, ki med drugim vodi tudi evidenco bolniške

odsotnosti z dela za primere nege ožjega družinskega člana. V letu 2008 je bilo tako 111.899 primerov takšnega staleža pri zaposlenih staršev, pri čemer nam veliko pove razmerje med spoloma; v 19.403 primerih ali 17,3 % so ga uporabili očetje in v kar 92.496 primerih ali 82,7 % matere (Bolniški stalež, 2008). Menim, da so ti podatki bolj reprezentativni kazalci očetovskega angažmaja pri negi in skrbi za svoje otroke.

Premiki v doživljanju in ocenjevanju zmožnosti in sposobnosti ne glede na spol staršev za skrb za otroke pa so še vedno počasni v primerih zaupanja (dodeljevanja) skrbništva nad otrokom, o čemer priča dejstvo, da so v zahodnoevropskih državah matere spoznane za boljše skrbnice v devetih od desetih primerov, v desetem primeru pa je otrok ob razvezi staršev enkrat zaupan (dodeljen) očetu, drugič pa drugim skrbnikom (Zavrl, 1999). Statistični urad RS navaja za leto 2005 podoben odstotek (7,3 %) primerov, ko so otroci po razvezi staršev zaupani očetu (Očetje v Sloveniji, 2007).

Kakšen pa je prevladujoč kulturni ideal sodobnega očetovstva? Na splošno lahko ponovimo, da je odobravanja deležen koncept vpletenega, aktivnega očetovstva oziroma enakopravnega starševstva ter da je odsoten in nezainteresiran ter avtorski oče tarča kritike in neodobravanja.

Kuharjeva (Ule in Kuhar, 2003) meni, da je novi oče še vedno bolj izjema kot pravilo, a brez dvoma se pomika trend starševstva k participativnemu oziroma egalitarnemu modelu, kjer si partnerja delita vloge – oba sta poleg svoje zaposlitve aktivno vpletena v gospodinjstvo in družinsko življenje. Preoblikovanje očetove vloge in družinskih vlog sploh upočasnjuje še vedno prisotne patriarhalne norme in vrednote o ženski in družini, ki zagotavljajo varno in znano podobo družinskih razmerij.

Današnji moški zaznavajo in sprejemajo večja pričakovanja ter se zavedajo svojega pomena v starševski vlogi in jo tudi pozitivno vrednotijo.

Katere so prednosti ,novoočetovskega‘ angažmaja v družinskem življenju? Očetovstvo ponuja možnost za razvijanje senzitivnosti, čustvene plati in omogoča osebno rast ter uživanje v odnosu z otrokom ob izpolnjevanju očetovskih aktivnosti. Življenjska

energija, spontanost, pristnost oziroma 'naravnost' pri otrocih je odlična alternativa poklicnemu svetu, kjer prevladujeta racionalnost in instrumentalni um ter ni veliko prostora za čustva. Parke (1996) navaja izsledke longitudinalne raziskave, da so aktivni očetje srečnejši v zakonski zvezi in imajo uspešnejšo kariero.

V Cowanovi raziskavi (Bronstein, 1988, str. 26) navajajo očetje kot prednosti očetovstva naslednje:

- pridobili so nove veščine za spoprijemanje s težavnimi zahtevami, za sprejemanje odločitev, za hitro odzivanje in komuniciranje tako doma kot v službi;
- vzpostavili so boljše samozavedanje o svojih čustvih;
- začeli so se aktivno ukvarjati s svojo okolico pa tudi s samim seboj;
- postali so vitalnejši, bolj prijateljsko razpoloženi in bolj vpleteni v družinsko življenje ter na splošno v vsa področja.

V času individualizirane družbe z visoko stopnjo negotovosti, spremenljivosti in tveganja postaja želja po otrocih del stabilnosti in iskanja smisla. Verjetno bi našli le malo očetov, ki bi na jesen svojega življenja rekli, da so se v življenju preveč posvečali svojim otrokom in premalo svoji službi. Sodobnim očetom postaja vse bolj jasno, kaj naj počnejo poleg materialnega preživetja družine. Ostaja pa še dilema, kako usklajevati delo in družino.

Sklenemo lahko, da s konceptom novega očetovstva pridobijo vsi: moški oplemenitijo svoje čustveno življenje, ženske dobijo kompetentnega partnerja pri vzgoji otrok in si porazdelijo odgovornosti ter imajo več časa in energije za partnerstvo ter za svoje potrebe, družina postane bolj povezana, družba pa senzibilnejša in bolj pripravljena za reševanje družinske problematike.

DELITEV DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI

Čeprav si nekateri pari enakovredno delijo gospodinjstva opravila, preden imajo otroke, pa se z njihovim prihodom večkrat usmerijo k bolj tradicionalno definiranim vlogam. Zdi se, da pari

privzemajo v času stresnih prehodov (kot je rojstvo otroka) tradicionalno razdelitev starševskih vlog (Parke, 1996). Domnevamo, da kljub sodobnemu diskurzu in ideologiji dajejo tradicionalne vloge staršem občutek varnosti in predvidljivosti. Vzroke pa lahko iščemo tudi v organizaciji porodniškega, starševskega in očetovskega dopusta.

Raziskava o učinkih očetovskega dopusta na aktivno starševstvo, ki jo je opravila Švabova s sodelavci (Švab, 2006), je pokazala, da egalitarni delitvi dela v prvem delu očetovskega dopusta sledi zdrs nazaj v tradicionalno spolno delitev dela, ki je izrazitejša v prvem letu otrokove starosti, ko mati z otrokom ostane doma, oče pa se vrne v službo.

Redistribucijo družinskega dela je po Švabovi (prav tam) mogoče zaznati na neki drugi ravni – v pomoči babic, prijateljic in sosed, ki se kot neformalna mreža čedalje bolj dopolnjuje s plačanimi varuškami, čistilkami in drugo plačano servisno pomočjo v gospodinjstvu. Zdi se, da gre trend prevzemanja presežkov dela namesto na pleče očetov na podporne (sorodniške) mreže ter na račun (dobesedno) varušk in pomočnic.

Med spoloma je mogoče opaziti različen prehod v starševstvo – če se od mater pričakuje, da nemudoma postanejo (dobri) starši, pa to ne velja za očete, oziroma je aktivno sodelovanje žensk pri vsakodnevni negi in skrbi za majhne otroke tako rekoč univerzalno, vključenost moških pa ni tako družbeno zavezujoča (Zavrl, 1999).

Lahko rečemo, da so redki očetje, ki prevzemajo enak delež pri skrbi za otroke in pri gospodinjskih opravilih, še večja izjema pa so očetje, ki zamenjajo vloge z materami in postanejo primarni skrbniki svojih otrok. Teh je največ med očeti samohranilci (razvezani, ovdoveli).

Skozi čas se počasi povečuje očetova vpletenost, a zdi se, da je pred moškimi še vedno izziv, kako uresničiti svoj zavzet stil vsakodnevnega družinskega dela. Povečano sodelovanje moških v okviru družinskega dela zahteva vztrajnost, napor, čas in spodbude družine ter okolja. Očitno je, da je rek ‚največ, kar lahko naredi oče za svoje otroke, je to, da ljubi njihovo mater‘ osnova, ne pa krona očetovega prispevka v družini in za družino.

„Večje očetovo sodelovanje ne bi smelo biti nejevoljno osebno žrtvovanje patriarhalnega privilegija zavoljo družbene pravičnosti; namesto tega lahko na to gledamo kot na pomembno stopnico v osebnostni rasti“ (Zavrl, 1999, str. 89). Glede na trende in smeri spremembe lahko predvidevamo, da bodo v prihodnosti očetje še povečevali svoj čas in energijo za družinsko delo ter da si bosta starša sporazumno razdelila odgovornosti po principu pravičnosti oziroma sodelovanja.

„Toga delitev na očetove in materine dolžnosti je napačna in škodljiva še posebno takrat, kadar temelji na tradiciji, načelih in predsodkih, ne ozira pa se na nagnjenja, sposobnosti in osebnostne lastnosti staršev“, pravi Žmuc-Tomorijeva (1988, str. 61). Zakaj bi oče učil otroka, kako se voziti s kolesom, samo zato, ker naj bi bil šport domena moškega, če pa ima mama več potrpljenja pri poučevanju in pozna boljše pristope za učenje? In zakaj ne bi oče naučil otroka peči palačink, če to počne spretnije in bolj zabavno kot mami, ki nerada kuha?

RECEPT ZA DOBRO OČETOVANJE

Kakšna je prihodnost očetovstva? Kakšno očetovstvo potrebujemo? Ali obstajajo standardi za dobrega očeta?

Starši imamo težko nalogo. S prihodom otroka postanemo starši, ne da bi morali komurkoli ali kjerkoli izkazati svoje starševsko znanje. Poleg neizmerne ljubezni do otroka jih je večina na začetku opremljena zgolj s predstavami in stališči o tem, kaj pomeni biti dobri starši, in odločitvijo, da ne bodo delali enakih napak, ki so jih delali njihovi starši.

Očetovstvo je povezano z materinstvom, to je povezano z otrokom, ta pa spet z očetom. Partnerstvo in starševstvo sta v tesni povezavi – dobri partnerski odnosi so pogoj za dobro sodelovanje pri skrbi in vzgoji otrok, kar se kaže v enakopravnosti, soodgovornosti in emancipiranosti obeh staršev v vseh vidikih družinskega življenja. Da kakovost partnerstva močno vpliva na kakovost družine, piše tudi mnogo avtorjev (Čačinovič Vogrinčič, 1992; Biddulph, 2003; Žmuc-Tomori, 1988; Brajša, 1987).

Prihodnost očetovstva gre v smeri zavzetosti in predanosti kot temeljnemu življenjskemu poslanstvu, v katerem oče kot materin enakopraven partner sodeluje v vseh stopnjah starševstva oziroma v starševski skrbi za otroka od začetka do konca. Skupaj z njo soodgovorno odloča o spočetju otroka, nato spremlja otrokov razvoj v maternici, prisostvuje porodu, sodeluje pri negi in vzgoji otroka, z materjo in drugimi družinskimi člani oblikuje „socialno maternico“, ki nudi optimalne možnosti za socialno in psihološko rast otroka. Oče svojo kompetentnost starševstva izraža v odnosu do otroka in v prevzemanju starševskih nalog, pri katerih se izmenjuje z materjo in pri čemer spol roditelja ni pomemben, ni važno, kdo opravlja katero nalogo, ampak le, da jih skupaj s partnerico enakopravno in soodgovorno uresničuje.

Očetje danes doživljajo preobrazbo, saj jim kultura brez dvoma ne omogoča več tako obsežne in samoumevne protekcije, kot so jo uživali v paternalističnih časih. Veliko se govori o tem, da so današnji očetje drugačni, bolj usmerjeni v družinsko življenje, a hkrati se zdi, da se še niso povsem zasidrali in pridobili samozavesti v tej novi „drugačnosti“. Čeprav je mikavna ideja, pa težko govorimo o kakšnem univerzalnem repertoarju spretnosti, znanj in veščin, ki bi bil priporočljiv za sodobnega očeta.

Če je bilo nekoč očetovstvo zapostavljena identiteta moških, si danes ne predstavljamo več celovitega starševstva brez očetov, kar je skupno stališče večine avtorjev. „*Samo materinstvo ne more ustvarjati starševstva in očetovstvo ne more nadomestiti in izpodriti materinstva. Materinstvo in očetovstvo sta enakopravna in enako pomembna dela celovitega starševstva.*“ (Brajša, 1987, str. 111.) Starševstvo pa ni samo biološki, ampak prvotno socialni pojav, katerega jedro so skrb, nega, vzgoja in ljubezen do otroka. Ločevati moramo med zakonskimi odnosi in starševskimi, in zadnji se ne bi smeli nikoli pretrgati.

Z veliko gotovostjo lahko trdim, da je intenzivno spreminjanje in pluralizacija prakse glavna značilnost očetovstva v zadnjem času. Očetov delež v družini se glede na preteklost spreminja. Spremembe oziroma premiki k aktivnejšemu očetovanju so najbolj vidni na ravni doživljanja, stališč, vrednot, sodelovanja med starši in aktivnejšega vključevanja očetov v družinsko življenje.

Med dejavnike, ki bi zagotovo prispevali k oblikovanju kakovostnejšega sodelovanja v starševstvu, lahko umestim izobraževanja za očeta. Če se ženske skozi procese socializacije učijo vloge materinjenja, so moški v tem pogledu prikrajšani in manj pripravljeni na starševstvo. Prejemajo manj sporočil in kulturnih spodbud za starševsko vlogo. Ponudba šol oziroma organiziranih skupin za očete (bodoče očete, samohranilce, očime) bi zagotovo pripomogla k izmenjavi pogledov, znanj in izkušenj, spodbujanju očetove vpletenosti in senzitivnosti ter vzpostavljanju samozaveesti in kompetentnosti za izvajanje in uživanje v očetovski vlogi. Ugotavljam, da ne samo da ni šol za očete, tudi vzornikov ni – kje so torej junaki očetovstva, o katerih bi pisali v medijih? Kjer so vzorniki, so namreč tudi modeli za učenje, in kjer je več modelov, je tudi več možnosti za primerjavo. V tem smislu je želja biti boljši oče od sosedu boljši motiv kot imeti najboljši avto v soseski.

Pred očeti je izziv, kako zaživeti koncept očetovstva, ki bo ustrezal družbenim trendom in bo zasnovan po principu participacije med staršema. Upoštevajoč duha časa morajo moški redefinirati vlogo očeta v sodobnem kontekstu starševstva tako, da ne bodo več zadovoljni s posrednim ali drugotnim pomenom, ki naj bi ga imel oče za otrokov razvoj, kot je v to verjela prejšnja generacija očetov (in tudi strokovnjakov). Lahko bi rekli, da so sodobni očetje pionirji v raziskovanju novih dimenzij očetovstva. Prava pot do novih spoznanj je nedvomno kakovostno preživljanje časa z otroki (oziroma z družino), saj ima to ugoden vpliv na psihosocialni razvoj obojih – očetov in otrok.

Eden od sklepov je tudi ta, da vloga enega od staršev ne zmanjšuje pomena in pomembnosti drugega, temveč jo samo dopolnjuje. Prav sporočilo o starševskih zmogljivostih obeh spolov in njuni dopolnjujoči se starševski vlogi bi torej moralo biti izhodišče ali postulat vseh strokovnjakov, ki delajo na področju družinske tematike. Krepitev družinskih vlog in sodelovanje med staršema bi moralo postati temeljno vodilo pri delu s starši.

Mislim, da vloga očeta moškemu omogoča, da izpolnjuje številne potenciale, znanja in veščine tako, da jih posreduje prek sporočil, vedenja in ravnanja na mlajši rod, s čimer osmišlja svojo lastno človeško vrednost. Vse, kar zna in verjame, lahko posreduje

nekomu, ki ga ima rad, in ga s tem pripravlja na samostojno življenje. Otroci potrebujejo očete in očetje potrebujejo otroke, pri čemer je pomembna predvsem dejavna vloga očeta. Oče od svoje vloge torej ne dobi toliko, kot si zasluži, temveč toliko, kot vlaga vanjo in v odnose, v katere je vključen. Tako kot otrok raste ob očetu, oče zori v svoji vlogi skozi odnos z otrokom. In kje drugje bi lahko oče dobil priložnost za plemenitejšo življenjsko poslanstvo?

LITERATURA

- Biddulph, S. (2003). *Skrivnost srečnega otroštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bolniški stalež*. Inštitut za varovanje zdravja, Enota za zdravstveno statistiko (2008) Pridobljeno s svetovnega spleta dne 25. 5. 2010: http://ivz.arhiv.over.net/javne_datoteke/datoteke/122-BS_tab_gra_2008.pdf
- Brajša, P. (1987). *Očetje, kje ste?: Mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Bronstein, P. (1988). *Fatherhood Today: men s changing role in the family*. Canada: John Wiley&Sons.
- Cohen, T. F. (1993). What Do Fathers Provide? Reconsidering the Economic and Nurturant Dimensions of Men as Parents. V: J. C. Hood (ur.), *Men, Work, and Family* (str. 1–22). Sage Publications, Inc.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1992). *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana: Advance.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1993). Oče – pravica do stvarnosti. *Časopis za kritiko znanosti*, 21 (162–163), str. 23–31.
- Frykman, J. (1996). Prostor za moškega. V: G. Bergstrand (ur.), *Prostori moškosti* (str. 160–189). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Giddens, A. (2001). *Sociology*. Cambridge: Polity.
- Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kapor Stanulović, N. (1985). *Psihologija roditeljstva*. Beograd: Nolit.
- Musek, J. (1995). *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.

- Musek, J. (1997). *Psihologija. Človek in družbeno okolje*. Ljubljana: Educy.
- Nastran Ule, M. (2000a). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Nastran Ule, M. (2000b). *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Očetje v sloveniji. Statistični urad RS. Objavljeno 15. 6. 2007. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 25. 5. 2010: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=959
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Pleck, J. H. (1993). Are "Family-Supportive" Employer Policies Relevant to Men? V: J. C. Hood (ur.), *Men, Work, and Family* (str. 217–237). Sage Publications, Inc.
- Poljšak Škraban, O. (2001). Očetovstvo in razvoj očetovske identitete. *Socialna pedagogika*, 5 (4), str. 413–422.
- Prisotnost očeta pri porodu. Inštitut za varovanje zdravja RS: Perinatalni informacijski sistem RS. (2007). Pridobljeno s svetovnega spleta dne 29. 5. 2010: http://ivz.arhiv.over.net/javne_datoteke/datoteke/33-PIS_2007.pdf
- Renner, T. (1993). Politika materinjenja ali "Father knows the best, for him to play to her the rest". *Časopis za kritiko znanosti*, 21 (162–163), str. 15–23.
- Renner, T. (1998). Identitete in porabništvo – stara pravila, nove igre. *Časopis za kritiko znanosti*, 26 (189), str. 13–19.
- Renner, T. (2002). Novi trendi v zasebnih razmerjih. V: V. Miheljak (ur.), *Mladina 2000 – Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje* (str. 79–105). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad RS za mladino, Založba Aristej.
- Renner, T. (2007). Politika ekonomija družinskega dela in novo očetovstvo, *Teorija in praksa*, 44 (1–2), str. 127–141.
- Swedin, G. (1996). Sodobno švedsko očetovstvo. V: G. Bergstrand (ur.), *Prostori moškosti* (str. 118–140). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Švab, A. (2001). *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Švab, A. (2002). Nove družine – nove in stare ideologije? *Časopis za kritiko znanosti*, 30 (207–208), str. 75–77.
- Švab, A. (2006). Družinske spremembe. V: D. Darovec (ur.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji* (str. 63–87). Koper: Založba Annales.
- Švab, A. (2008). Novo očetovstvo v kontekstu družinskih sprememb. V: M. Ule (ur.), *Novo očetovstvo v Sloveniji* (str. 33–96). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo* (*Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Zavrl, N. (2002). Kdo se boji moških v predpasniku. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, 30 (207–208), str. 161–171.
- Žmuc-Tomori, M. (1988). *Klic po očetu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

STROKOVNI ČLANEK, PREJET NOVEMBRA 2012